

рабіліся, у асноўным, у выглядзе сабакі, барана, казла, пеўня, кур, качак, коней, вершнікаў на конях, людзей. Часам сустракаюцца таксама цацачныя каровы, свінні, ваўкі і мядзведзі. З побытавых рэчаў, якія ўвасобіліся ў цацках, можна назваць кросны, прасніцы, рыдлёўкі, граблі, косы, сякеры, карытцы, пужкі, кошыкі, посуд, калыскі, чоўнікі, вазочкі і інш., з дапамогай якіх дзеці спазнавалі навакольны прыродны і культурны свет.

Простыя цацкі такога кшталту з'яўляюцца своеасаблівым вектарам далейшага спасціжэння света дзіцём і даюць магчымасць атрымання падставовых ведаў аб тым, як у культуры выкарыстоўваюцца прыродныя стыхіі (да прыкладу, цацачны чоўнік можа плаваць па вадзе, ветрачок круціцца ад ветру), жывёльны і раслінны свет. З дапамогай традыцыйных цацак дзіця даследуе фізічныя параметры свету, уласцівасці матэрыялаў, логіку асноўных традыцыйных тэхнік і тэхналогій, разумее, як ствараецца рэчыўны свет культуры. Акрамя таго, у традыцыйных гульнях, у тым ліку і з цацкамі, праігрываюцца важныя з'явы чалавечага жыцця – гадаванне дзяцей, вяселле, пахаванне і інш. Такім чынам, асоба ўключаецца ў культуру, становіцца яе носьбітам, развівае творчыя адносіны да прыроды і культуры, што, безумоўна, надзвычай важна і ў цяперашні час. Актualізацыя культурных практык, звязаных з традыцыйнымі беларускімі гульнямі і цацкамі, паспрыяе не толькі захаванню традыцыйнай культуры, але і развіццю на яе аснове сучаснай культуры.

Спіс літаратуры:

1. Морозов, И.А. Феномен куклы в традиционной и современной культуре / И.А. Морозов. – Москва : Индрик, 2011. – 351 с.
2. Финк, Э. Основные феномены человеческого бытия / Э. Финк // Lib.ru: Библиотека Максима Мошкова [Электронный ресурс]. – 1994. – Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/FINK/fenomeny.txt>. - Дата доступа: 13.04.2013.
3. Берлянд, И.Е. Игра как феномен сознания / И.Е. Берлянд. – Кемерово: «АЛЕФ» Гуманитарный Центр, 1992. – 94 с.
4. Сахута, Я.М. Белорусская народная керамика / Я.М. Сахута. – Минск : Полымя, 1987. – 110 с.

Таццяна Рацко

СЕРЫЯ «СКАРБЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ І ФАЛЬКЛОРУ» Ў МАСТАЦТВЕ МІНІАЦЮРНАЙ КНІГІ БЕЛАРУСІ

Мініацюрная кніга²⁶ ўяўляе сабой самастойную галіну кнігадрукавання і мастацтва. Мініацюрнае выданне прэзентуецца як спецыфічная мастацкая форма (адметная па ўнутраным напаўненні і знешняй выразнасці), у якой знаходзяць адлюстраванне талент і майстэрства мастакоў слова, тыпаграфскага набору, ілюстрацыі, мастацка-графічнага аздаблення, пераплёту. Важнай часткай даследавання мастацтва мініацюрнай кнігі з'яўляецца вывучэнне кніжных серый.

З імклівым развіццём кнігадрукавання ў другой палове XV – пачатку XVI ст. у Заходняй Еўропе неаднаразова ствараліся серыі міацюрных кніг (аўтарскія, тэматычныя, жанравыя), што пацвярджаецца шматлікімі гістарычнымі фактамі. У якасці прыкладу звернемся да некаторых з іх.

Узнікненне першай кніжнай серыі даследчыкі звязваюць з імем італьянскага выдаўца, вучонага-гуманіста эпохі Адраджэння Альда Пія Мануцыя, які пачаў друкаваць у Венецыі творы старажытнагрэчаскіх аўтараў: Арыстоцеля, Арыстафана, Герадота, Дэмафена, Платона, Плутарха, Сафокла, Эўрыпіда і інш.). У 1501 г. Мануцый заснаваў серыю кніг фарматам «ін-актава» (у 1/8 долю друкаванага аркуша) з сачыненнямі рымскіх класікаў. Дзякуючы грунтоўнай тэксталагічнай падрыхтоўцы, уважлівай карэктуры, а таксама зручнасці ў выкарыстанні, выданні Мануцыя мелі распаўсюджанне ва ўсёй Еўропе.

У тыпаграфіі галандскіх выдаўцоў Эльзевіраў у 1626 г. была заснавана серыя даведнікаў для вандроўнікаў па краінах свету «Малыя дзяржавы» памерам 40x80 мм²⁷ [3].

У Расійскай імперыі серыйны выпуск мініацюрных выданняў упершыню здзейсніў кіеўскі выдавец і гандляр кнігамі, выбітны дзеяч расійскай і ўкраінскай кніжнай справы, Ф.А. Іягансон. У 1891–1895 гг. ён стварыў мініацюрную бібліятэку «Крошка» – серыю кніг памерам 55x75 мм, пераважна з творамі рускіх пісьменнікаў [6].

У пачатку XX ст. лейпцыгская фірма «Шміт і Гюнтэр» ажыццявіла выданне серыі «Класікі-ліліпуты» (33x50 мм), у межах якой выйшлі творы Шылера, Гётэ, Гейнэ, Лесінга, Шэкспіра [4, с. 40].

З 1937 г. у СССР набыла вядомасць масавая серыя для дзяцей «Кніжка-малышка» (58x74 мм). У яе ўвайшлі мініацюрныя кнігі з баснямі І.А. Крылова, казкамі братоў Грым, з творамі савецкіх пісьменнікаў: С.Я. Маршака, С.У. Міхалкова, А.Л. Барто і інш. [5].

Падчас Вялікай Айчыннай вайны карысталася попытам з боку франтавікоў мініацюрная бібліятэчка «Боевая краснофлотская поэзия», якая выдавалася спачатку ў Кранштаце, а затым у Ленінградзе фарматам 68x98 мм. У краінах былога СССР асабліва шмат мініацюрных кніжных серый узнікла з канца 1990-х гг.

²⁶ Мініацюрная кніга – гэта кніга, памеры якой не перавышаюць 100x100 мм.

²⁷ Першая лічба памераў мініацюрных кніг абазначае шырыню выдання, другая – вышыню.

Серыя (фр. *série*, ад лац. *series* – рад) адносіцца да класічных спосабаў арганізацыі друкаваных выданняў. Пад кніжнай серыяй разумеюць «пэўны спосаб арганізацыі выданняў, што валодаюць адзінымі тыпалагічнымі прыкметамі, аб’яднаны агульнай задумай, якая часткова праяўляецца ў кожным асобным выданні, а поўнасьцю – толькі ў іх сукупнасьці, мэтавым і чытацкім прызначэньні» [1, с. 75].

Узнікненне серыі звычайна звязана з наяўнасьцю агульнай ідэі, якая выступае ў якасьці сістэмастваральнага пачатку і якой падпарадкаваныя як знешнія, так і ўнутраныя кампаненты кнігі. Прыналежнасьць выдання да серыі робіць яго пазнавальным знешне сярод іншых кніг, надае большую каштоўнасьць і павялічвае прывабнасьць для збіральнікаў і калекцыянераў.

Серыйнасьць, з аднаго боку, спалучае кнігі ў больш буйное адзінства, з другога – спрыяе іх пэўнай стандартызацыі і ўніфікацыі (у плане фармату, мастацкага афармленьня, архітэктонікі і г.д.). Акрамя таго, дзякуючы стварэньню кніжнай серыі выдаўцы і мастакі-графікі атрымліваюць дадатковую магчымасьць больш поўна праявіць свой літаратурны густ, веды, а таксама прафэсійнае майстэрства.

Навуковае асэнсаванне серыйнасьці ў мініяцюрным кнігавыданні адлюстравана ў працах Я. Неміроўскага, П. Пачтавіка, В. Краўчанкі, У. Спектара, Н. Верас, М. Казлоўскага і інш.

Тым не менш, шырокай навуковай распрацоўкі праблема серыйнага выпуску беларускіх мініяцюрных кніг не атрымала. Адсутнасьць мэтанакіраванага даследавання нацыянальных кніжных серыяў, безумоўна, зьбядняе карціну вывучэньня айчыннага мастацтва мініяцюрнай кнігі, таму спроба знайсці адказ на пытаньне аб узнікненні першай беларускай мініяцюрнай кніжнай серыі ўяўляецца актуальнай. Навізна навуковай тэмы, прапануемай аўтарам артыкула, заключаецца ў спробе выявіць час, месца, структуру, а таксама мастацкія асаблівасці першай нацыянальнай серыі мініяцюрных выданняў.

У ходзе аналізу айчыннага фонду мініяцюрных кніг намі было ўстаноўлена, што беларускаму кнігадрукаванню таксама ўласціва такая форма арганізацыі выданняў, як серыя. Асаблівасьцю беларускай кніжнай мініяцюрнага выдання выступае позняе ўзнікненне серыяў: першы серыйны выпуск мініяцюрных выданняў пад назвай «*Скарбы беларускай літаратуры і фальклору*» быў здзейснены толькі ў канцы XX ст.

Прычыны такога позняга ўзнікнення беларускіх мініяцюрных кніжных серыяў бачацца нам у складаным і драматычным лёсе нацыянальнай кнігі ў цэлым. Пераканаўчым у гэтым аспекце, на наш погляд, з’яўляецца меркаванне доктара мастацтвазнаўства, даследчыка мастацтва кнігі В.Ф. Шматава аб тым, што беларуская кніга – «гэта кніга-пакутніца. Яе неаднаразова рабавалі, бралі пад арышт, палілі на кастрах, знішчалі, хавалі, забаранялі, ставілі "па-за законам"» [7, с. 11].

З-за грамадска-палітычных і эканамічных складанасцяў развіцця айчынай выдавецкай справы масавы і сістэматычны выпуск беларускай мастацкай літаратуры ў выглядзе мініяцюрных і малафарматных кніг пачаўся толькі з 1965 г. [2, с. 215]. У гэты ж час адбывалася імклівае развіццё нацыянальнай кніжнай графікі і фарміраванне нацыянальнай мастацкай графічнай школы.

За перыяд 60–80-х гг. XX ст. беларускімі выдавецтвамі было выдадзена некалькі дзесяткаў беларускіх мініяцюрных выданняў разнастайнай тэматыкі. Але іх выпуск насіў пераважна разавы характар і, як правіла, быў прымеркаваны да юбілейных, памятных дат, падзей у грамадска-палітычным жыцці краіны.

Першая айчынная мініяцюрная кніжная серыя пад назвай «*Скарбы беларускай літаратуры і фальклору*» з’явілася ў 1991 г. пад эгідай Беларускага таварыства «Кніга». Яе заснавальнікамі сталі Уладзімір і Андрэй Лапцёнкі. Мініяцюрныя кнігі серыі аб’ядналі невялікія па аб’ёме літаратурныя творы беларускіх пісьменнікаў, а таксама ўзоры нацыянальнай вусна-паэтычнай творчасці.

Малюнак 1 – Мініяцюрная кніга
«*Замовы*»
(Мінск : Кніга, 2000; 69x91 мм).

Малюнак 2 – Мініяцюрная кніга
В. Быкаў «*Ваўчыная яма*»
(Мінск : Кніга, 2001; 69x89 мм).

На адной з першых старонак кнігі выбраных вершаў *М. Багдановіча «Мае песні»* (69x96 мм), надрукаванай ў 1991 г. накладам у 3 тыс. асобнікаў, змешчана невялікая заўвага: «Выданне калекцыйнае, пачынае серыю "Скарбы беларускай літаратуры і фальклору"». Укладальнікам кнігі выступіў Лявон Смолій. Тэксты паэтычных твораў прыведзены ў двух варыянтах – на беларускай і рускай мовах на адным развароце зборніка. Асобна вылучаны вершы, напісаныя М. Багдановічам на рускай мове: «Костел Святой Анны в Вильне», «Я вспоминаю дом старинный», «И серое небо, и сонные воды» і інш. Першае выданне серыі «Скарбы беларускай літаратуры і фальклору» выйшла не толькі ў пераплёце, але і ў супервкладцы, мела дэкарыраваныя форзацы і фарбаваны верхні абрэз.

У 2000 г. Беларускае таварыства «Кніга» выпусціла накладам у 1 тыс. асобнікаў два выданні – паэтычны зборнік *Л.В. Дранько-Майсюка «Места і свет»* (65x89 мм) і мініяцюрную кнігу пад назвай «*Замовы*» (69x91 мм).

У змесце зборніка Л.В. Дранько-Майсюка «Места і свет» адлюстроўваецца характэрнае месца (у прыватнасці, Давыд-Гарадка, дзе нарадзіўся паэт) і характэрнае свету. У цыкле «Вершы для А.» аўтар праспяваў гімн каханню. У мастацкім афармленні выдання выкарыстаны фотаілюстрацыі, а таксама графічныя канцоўкі расліннага характару.

У кнізе «Замовы» (мал. 1) пададзены ўзоры твораў аднаго з самых старажытных жанраў беларускага фальклору – замоў – у сучасных запісах. Укладальнікам выдання і аўтарам прадмовы з’яўляецца Н.С. Гілевіч.

2001 г. стаў найбольш плённым для стваральнікаў першай мініяцюрнай кніжнай серыі. У гэтым годзе пабачылі свет дзве кнігі лірыкі – *Р. Барадулін «Босая зорка»* (70x90 мм) і *Н.С. Гілевіч «Лесам песня ішла»* (70x90 мм), а таксама мініяцюрнае выданне з аповесцю *В. Быкава «Ваўчыная яма»* (69x89 мм). Наклад кнігі застаўся нязменным – 1 тыс. асобнікаў.

Аповесць *В. Быкава «Ваўчыная яма»* – адно з апошніх творчых дасягненняў пісьменніка. Была напісана ў Фінляндыі. У аповесці *В. Быкаў* адыйшоў ад звыклай тэмы Вялікай Айчыннай вайны і звярнуўся да праблемы адзіноты і трагізму чалавечага існавання ў сучасным свеце і немагчымасці іх пераадолення.

Мініяцюрная кніга «*Ваўчыная яма*» (мал. 2) уяўляе сабой першую кніжную публікацыю згаданай аповесці. Да гэтага часу твор быў надрукаваны толькі аднойчы ў часопісе «Полымя» ў 1999 г. Стрыманасць і лаканічнасць мастацкага афармлення выдання падкрэслілі глыбіню і значнасць літаратурнага твора.

Наступнымі выданнямі серыі «Скарбы беларускай літаратуры і фальклору» сталі: кніга лірыкі кахання *З.К. Прыгодзіча «Калі б не ты»* (2002; 75x95 мм), а таксама гумарыстычны зборнік *У.С. Ліпскага «Аўцюкоўцы»* (2003; 67x89 мм). Наклад выданняў – 1 тыс. асобнікаў.

Апошняй, дзявятай з вядомых нам мініяцюрных кніг серыі стала кніга вершаў *Р. Барадуліна «Сама пайду дарогаю, голас паілю дуброваю: песьні матчыны з Вушаччыны»* (2005; 75x100 мм). Гэта выданне выйшла да 70-гадовага юбілею паэта і было прысвечана фальклорным песням з малой радзімы *Р. Барадуліна – Вушаччыны*; аўтар збіраў іх на працягу амаль усяго свайго жыцця. Зборнік праілюстраваны дакументальнымі фотаматэрыяламі з асабістага архіва *Р. Барадуліна*. Наклад гэтай кнігі самы невялікі – 500 асобнікаў. Пасля 2002 г. выданне кніг названай серыі спынілася.

У плане мастацкага афармлення серыя «Скарбы беларускай літаратуры і фальклору» з’яўляецца аўтарскім творам графіка *Г.С. Грака*. Багаты назапашаны вопыт творчай працы ў жанрах графічнай мініяцюры і кніжнага знака (экслібрыса) дазволілі мастаку ўдала спалучыць у адзінае цэлае ўсе элементы кнігі: ад ілюстрацый і арнаментаў да шрыфтоў і архітэктонікі тэкставага набору.

Ілюстрацыйныя і дэкаратыўныя элементы мастацкага афармлення мініяцюрных кніг створаны ў чорна-белай колеравай геме, заснаваны на традыцыйным для кніжнага мастацтва прыёме кантрастнага супастаўлення формаўтваральнай чорнай лініі і белага фону выяўленчай плоскасці папяровага аркуша. Мастацкія сродкі, якія выкарыстаны ў мініяцюрных выданнях, прызваны не толькі рэпрэзентаваць літаратурныя творы, але і перадаць іх эмацыйны настрой.

Пры стварэнні серыі «Скарбы беларускай літаратуры і фальклору» вытрымана адзіная мастацкая форма выданняў, якая надала кнігам цэльнасць і спалучыла ў агульны ансамбль. Адзінства формы кніг дасягнута за кошт шэрагу ўзаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых знешніх (пераплёт, цісненне, каптал, ласэ, адзіны фармат кніг, фарбаваны абрэз) і ўнутраных (фарзацы, франтыспіс з выявай аўтара, тытульны ліст, ілюстрацыі, кніжны ўпрыгожванні, шрыфты і інш.) элементаў. Усё гэта забяспечыла адпаведнасць мініяцюрных выданняў такім важным крытэрыям, як зручнасць для чытання, эстэтычная прывабнасць, гарманічнасць мастацкага аздаблення, яго суаднесенасць са зместам кнігі і з агульным стылем серыі.

Дзякуючы стылёвай, кампазіцыйнай і тэматычнай цэласнасці серыя «Скарбы беларускай літаратуры і фальклору» набывае ўнутраны інфармацыйны і мастацкі змест, самастойную эстэтычную каштоўнасць, што ў цэлым фарміруе і прэзентуе мастацкі артэфакт.

Серыя выданняў, падрыхтаваная Беларускаму таварыству «Кніга», з’яўляецца дастаткова ўдалай, але, на жаль, пакуль што адзінай беларускай мініяцюрнай серыяй, створанай на нацыянальнай мове.

На сучасным этапе выпуска мініяцюрных кніг у нашай краіне займаецца шэраг выдавецтваў («Харвест», «Содействие», «Современный литератор», выдавецтва Беларускай Праваслаўнай Царквы, выдавецтва Свята-Елісавецкага жаночага манастыра ў г. Мінску і інш.), але пераважная іх большасць арыентавана на рускамоўную літаратуру: літаратурна-мастацкія выданні, выданні для вольнага часу, кнігі навукова-папулярнага характару і інш.

У адрозненне ад мінулых дзесяцігоддзяў, выпуск у мініяцюрным фармаце твораў нацыянальнай літаратурнай спадчыны – з’ява дастаткова рэдкай, такія кнігі па-сутнасці адзінкавыя на беларускім кніжным рынку: *М. Багдановіч «Выбранае»* (Мінск : Харвест, 2011; 70x89 мм); *Я. Колас «Выбранае»* (Мінск : Харвест, 2011; 71x88 мм); *Я. Купала «Выбранае»* (Мінск : Харвест, 2011; 71x89 мм).

У гэтай сувязі серыйнае выданне шэрагу выбраных літаратурных твораў прызнаных беларускіх пісьменнікаў і паэтаў, якое ажыццявіла Беларускае таварыства «Кніга», набывае не толькі мастацкае, але і грамадска-культурнае значэнне.

Спіс літаратуры:

1. Григорьянц, Е.И. Книжная серия как инструмент стимулирования читательских интересов / Е.И. Григорьянц // Вест. Санкт-Петербург. ун-та культуры и искусств. – 2012. – № 1 (10). – С. 75–79.
2. Казлоўскі, М.М. Мініацюрныя і некаторыя малафарматныя кнігі / М.М. Казлоўскі // Казлоўскі, М.М. Да кніжных скарбаў дакрануся...: нататкі бібліяфіла / М.М. Казлоўскі. – Мінск : ЛіМ, 2011. – 384 с.
3. Книга : энцикл. / редкол.: И.Е. Баренбаум, А.А. Беловицкая, А.А. Говоров и др. – М. : Большая Рос. энцикл., 1999. – 800 с. : ил.
4. Книги-лилипуты // Книжная торговля. – 1969. – № 12. – С. 40.
5. Кравченко, В. Ф. Живые свидетели эпохи / В. Ф. Кравченко // Альманах библиофила. – М., 1985. – Вып. 17. – С. 270–288.
6. Спектор, У. М. Миниатюрные книги «Южно-русского книгоиздательства Ф. А. Иогансона» / У. М. Спектор // Книга. Исследования и материалы. – М., 1986. – Сб. 52. – С. 123–137.
7. Шматаў, В. Мастак чытае кнігу... / В. Шматаў // Мастацтва Беларусі. – 1986. – № 4. – С. 11–15.

Анастасія Маковіцтва

БЕЛОРУССКИЙ НАРОДНО-СЦЕНИЧЕСКИЙ ТАНЕЦ В КОНТЕКСТЕ ТЕЛЕВИЗИОННОГО ПРОЕКТА ДЛЯ ДЕТЕЙ

Художественная культура на современном этапе характеризуется стремлением к синтезу на различных уровнях (межвидовому, межжанровому). Подобный процесс позволяет создавать новые актуальные произведения, сочетая возможности традиционных видов искусства и медийные технологии.

Наиболее активно сегодня развивается сфера телевизионного вещания. Просмотр телевизионных программ составляет значительную часть досуга людей, оказывает большое влияние на многие сферы жизнедеятельности. Важное место играют передачи для детской аудитории. Среди них особой популярностью пользуются мультипликационные фильмы и кукольные представления, передачи, построенные на занимательных историях и приключениях, программы о природе, игровые проекты состязательного характера, анимационные сериалы, кинофильмы и телевизионные сериалы, музыкальные и спортивные программы, ток-шоу, публицистические передачи на молодежные темы, телевизионные игры.

Сегодня все более популярными становятся телевизионные музыкальные конкурсы для детей. В последние годы все большее количество юных исполнителей принимает участие в региональных, национальных, международных конкурсах. Следует отметить, что конкурсы способствуют развитию талантов, так как участие в них требует демонстрации не только вокальных данных, но конкурсанты обязаны уметь представить произведение на сцене, для чего необходимо развивать актерские данные, хореографическую подготовку, необходима психологическая готовность к выступлению.

Среди телевизионных шоу для детской аудитории, создаваемых на отечественном телевидении, нами выделяются два музыкальных проекта «Песня для Евровидения» (Белтелерадиокомпания), «Я пою!» (ОНТ). Эти популярные проекты отражают возрастающий уровень сценической и музыкальной подготовки юных участников. Проекты представляют собой концерт, состоящий из законченных номеров. После этого происходит голосование, от которого зависит дальнейшее развитие конкурсной интриги.

Современный музыкальный номер является синтезом нескольких видов искусства – музыкального, хореографического, театрального, изобразительного. Все чаще в телевизионных проектах появляются номера, в которых хореография выступает наравне с музыкальным наполнением. Такое взаимодействие искусств позволяет создать более зрелищный номер, сильнее воздействовать на аудиовизуальное восприятие образа.

В постановках вокальных сценических номеров часто используют элементы белорусского народного танца. Народнo-сценический танец создается на основе художественной разработки хореографических образцов народного творчества: из фольклорного первоисточника выделяется самый яркий пластический мотив, ведущая идея, которые разрабатываются и развиваются, происходит разбивка фольклорного произведения на отдельные элементы, их переосмысление, трансформация и новая сборка для сцены в соответствии с замыслом автора.

В хореографической практике XX века уже существовали формы, основанные на танцевальном фольклоре, так называемые фолк-направления. Общим для них можно считать включение в танцевальный текст интерпретированных фольклорных движений, пластических мотивов и традиционных тем и сюжетов [1].

В хореографическом наполнении концертных номеров телевизионных музыкальных проектов для детей часто обращаются к белорусскому наследию, фольклорным мотивам. Они могут выступать как основа построения произведения, так и как дополнительные элементы, которые помогают создать новое прочтение традиционных сюжетов.

Телевизионный проект «Песня для Евровидения» предполагает исполнение участником оригинальной композиции. Лучшую композицию выбирают профессиональное жюри и телезрители (50 на 50 процентов). В условиях современной коммерциализации шоу-бизнеса, в том числе и сферы вокальных конкурсов для детей, большое внимание уделяется не только вокальным характеристикам исполнителя и оригинальности песни, но и